

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

QARSHI MUHANDISLIK-IQTISODIYOT INSTITUTI

Rektor **O.Sh.Bazarov**

Buyruqga olindi № **076/021**

“**LS**” **08** 2024 y.

“HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI”

O'QUV DASTURI

- Bilim sohasi:** 1000000 - Xizmatlar
- Ta'lim sohasi:** 1020000 - Gigiyena va ishlab chiqarishda mehnat muhofazasi
- Ta'lim yo'nalishi:** 61020200 - Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi (sanoatda)

28

Fan/modul kodi HFX1204	O'quv yili 2024-2025	Semestr 2	ECTS - Kreditlar 6
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili O'zbek	Haftadagi dars soatlari 6	
Fanning nomi	Auditoriya Mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
1	Hayot faoliyati xavfsizligi	76	104
2.	<p>I. Fanning oliy ta'limdagi o'rni hamda maqsadi va vazifalari</p> <p>1.1. Fanning dolzarbligi</p> <p>Ushbu dastur fan tarixi, rivoji va istiqboli hamda Respublikamizdagi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar natijalari, ishlab chiqarish va xududiy xavfsizlik muammolarining inson hayoti xavfsizligiga ta'siri masalalarini qamraydi. Zero hozirgi vaziyatda xavfsiz hayotni ta'minlash masalalari eng dolzarb muammolardan hisoblanadi. Chunki texnosferalarda ishlab chiqarish jarayoni buzilishi, ishlovchilar uchun sanitariya va gigiyena meyor va qoidalarini yaratilmasligi, muhit rivojlanishdagi noxush vaziyatlarning murakkablashuvi, davlatlar o'rtasida insoniyat hayotiga xavf-xatar soluvchi holatlarning ro'y berishi, insoniyat tomonidan qo'llanilayotgan turli zaharli va zararli moddalar va vositalar ko'plab xavflarni yuzaga keltirib, insonlarning hayotiy faoliyatiga, sog'lig'iga, atrof-muhit tozaligiga va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga tahdid solimoqda. Shu sababli ham mamlakatimizning eng muhim va kechiktirib bo'lmaydigan vazifalari qatorida aholi hayotining xavfsizligini ta'minlash masalalari dolzarb o'rin olgan. Aynan shu muammolarning yechimini "Hayot faoliyati xavfsizligi" fani o'rganadi.</p> <p>Fan o'qitilishining maqsadi – bo'lajak mutaxassislariga hayotiy faoliyatlarida yuzaga keladigan xavflarning kelib chiqish sabablarini, xususiyatlarini, oqibatlarini va ularni yo'qotish qoidalarini, xavfsiz ish sharoitlarini yaratish, tabiiy, texnologik, ekologik va boshqa tushadigan favqulodda vaziyatlardan aholini himoya qilish, ularni nazariy va amaliy jihatdan himoyalashga hamda jarohat olganlarga birlamchi tibbiy yordam ko'rsatish qoidalarini o'rgatishdan iborat.</p> <p>O'quv fanini o'rganishning asosiy vazifalari: hayotiy faoliyatda yuzaga keladigan xavflarni identifikatsiyalash va ularni o'rganish, ishlab chiqarish jarayonlarida xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, texnosferada kasb kasalliklarini kamaytiradigan va baxtsiz hodisalarni oldini oladigan chora-tadbirlarni o'rganish. Shuningdek, aholini tabiiy ofat, avariya va halokatlardan himoyalash usullariga o'rgatish, zararlangan shikastlanish o'choqlaridagi fuqarolarni qutqarish va tiklov ishlarini o'tkazish, yong'inga qarshi xavfsizlik choralarini ko'rish, jarohat olganlarga birlamchi tibbiy yordam ko'rsatish va boshqa muhim vazifalarni bajara oladigan bilim, ko'nikma va kasbiy malakaga ega insonni tarbiyalashga qaratilgan.</p>		

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

2.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu. "Hayot faoliyati xavfsizligi" faniga kirish

Hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlash. Hayot faoliyati xavfsizligi haqida tushuncha. Hayot faoliyati xavfsizligining asosiy tushunchalari va terminlari. Hayot faoliyati xavfsizligi tarkibiy qismlari va ularning tekshirish obyektlari. Hayot faoliyati xavfsizligi nazariy asoslari.

2-mavzu. Hayot faoliyati xavfsizligining huquqiy va tashkiliy asoslari

Hayot faoliyati xavfsizligining huquqiy asoslari, mazmuni. Ishlab chiqarishda faoliyat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha qabul qilingan asosiy qonunlar, standartlar, nizomlar, qoidalar va meyoriy hujjatlar tizimi.

3-mavzu. Ishlab chiqarishning sanitariyasi va gigiyenasi meyorlari, mazmuni.

Texnosferada havo muhitining ko'rsatkichlari, ularning mehnat faoliyatiga ta'siri, ishlab chiqarish mikroiqimining gigiyenik meyorlari, ularning inson organizmiga ta'siri. Ishlab chiqarishda mo'tadil ob-havo sharoitini yaratish. Ishlab chiqarish changlari moddalarning inson organizmiga salbiy ta'siri.

4-mavzu. Ishlab chiqarish changlari va zaharli moddalarning inson organizmiga salbiy ta'siri, ularga qarshi chora-tadbirlar.

Changlarga qarshi chora-tadbirlar. Ishlab chiqarish jarayonlarida zararli omillar va ulardan himoyalash tadbirlari. Ishlab chiqarishda zararli moddalar va ulardan himoyalash usullari.

5-mavzu. Mehnatni muhofaza qilish va texnika xavfsizligi asoslari

Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi, baxtsiz xodisa, H1 dalolatnoma, yo'riqnomalardan o'tkazish va qayta o'qitish.

6-mavzu. Ishlab chiqarishda shovqin va titrash

Shovqin va titrash inson organizmiga zarari ta'siri. Yuzaga kelish sabablari va manbalari. Shovqin va titrashni tasniflash, muhofaza chora-tadbirlarini belgilash. Ultra va infratovushlarning inson organizmiga zarari ta'siri. Yuzaga kelish manbalari va sabablari. Himoyalash vositalari.

7-mavzu. Ishlab chiqarishda yoritilganlik va uning turlari.

Yoritilganlik, yoritilganlik turlari, yoritilganlikning manbai, ish turiga qarab yoritilganlik.

8-mavzu. Ishlab chiqarishda elektr xavfsizlik asoslari

Ishlab chiqarishda elektr xavfsizlik asoslari. Elektr tokidan muhofazalanish usullari. Yerga ulab muhofazalanish tadbirlari. Inson tanasiga elektr tokiga ko'rsatayotgan qarshiligi.

9-mavzu. Favqulodda vaziyatlar, ularning turlari va xususiyatlari

Favqulodda vaziyatlar, ularning turlari va xususiyatlari. Tabiiy ofatlar va ularning sodir bo'lishi. Texnogen va ekologik favqulodda vaziyatlar va undan muhofazalanish usullari. Suv tashqiqlari, yer ko'chkilari, qor ko'chkilari.

10-mavzu. Favqulodda vaziyatlar, ularning turlari va xususiyatlari

Favqulodda vaziyatlar, ularning turlari va xususiyatlari. Tabiiy ofatlar va ularning sodir bo'lishi. Texnogen va ekologik favqulodda vaziyatlar va undan muhofazalanish usullari. Suv tashqiqlari, yer ko'chkilari, qor ko'chkilari.

11-mavzu. Faoliyat xavfsizligini ta'minlashda psixologik omillarning ahamiyati.

Inson psixologiyasini o'rganish, uni turlarga ajratish, hayot faoliyati xavfsizligida inson psixologiyasining ta'siri

12-mavzu. Yong'in xavfsizligini ta'minlash choralari

Yong'in ofati, uning kelib chiqish sabablari, omillari, turlari, yonish fazalari va ularning xususiyatlari. Iqtisodiyot tarmoqlari binolari, inshootlari va qurilish materiallarining yong'iniga qarshi bardoshlilik darajalari. Sanoat korxonalarining yong'iniga va portlashga xavfi bo'yicha toifalari.

13-mavzu. Yong'in xavfsizligini ta'minlash choralari

Yong'in ofati, uning kelib chiqish sabablari, omillari, turlari, yonish fazalari va ularning xususiyatlari. Iqtisodiyot tarmoqlari binolari, inshootlari va qurilish materiallarining yong'iniga qarshi bardoshlilik darajalari. Sanoat korxonalarining yong'iniga va portlashga xavfi bo'yicha toifalari.

14-mavzu. Birlamchi tibbiy yordam ko'rsatish asoslari

Respublikada halokatlar tibbiy xizmatining tashkil etilishi va uning asosiy vazifalari. Jabrlanganlarga birlamchi tibbiy yordam ko'rsatishning tartibi va qoidalari. Yurak-o'pka reanimatsiyasi (qayta jonlantirish)ni o'tkazish qoidasi. Tomirlardan qon ketishi, turlari, vaqtincha to'xtatish usullari.

15-mavzu. Birlamchi tibbiy yordam ko'rsatish asoslari

Respublikada halokatlar tibbiy xizmatining tashkil etilishi va uning asosiy vazifalari. Jabrlanganlarga birlamchi tibbiy yordam ko'rsatishning tartibi va qoidalari. Yurak-o'pka reanimatsiyasi (qayta jonlantirish)ni o'tkazish qoidasi. Tomirlardan qon ketishi, turlari, vaqtincha to'xtatish usullari.

2.2. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Taxminiy tavsiya etilayotgan amaliy mashg'ulotlarda talabalar HFX fanining turli xil ko'rinishlarida yetkazilgan zararlarni, favqulodda vaziyat oqibatlarini bartaraf etishga jalb etiladigan kuch va vositalar miqdorini hisoblash asoslari o'rgatiladi. Xavflar oqibatlarini bartaraf etish ishlarining ketma-ketligi bo'yicha amaliy ko'nikmalar hosil qilinadi.

Amaliy mashg'ulotlarning taxminiy tavsiya etiladigan mavzulari:

HFX fanining asosiy tushunchalari mohiyatini; xavf turlarini, ularni guruhlash va identifikatsiyalashni; tavsakkal nazariyasi mohiyati va qoidalarini; turli tizimlarni dekompozitsiyalashni, xavfsizlikni tizimiy tahlil qilishni va loyihalashni; "xavf-sabab-oqibat" ketma-ketligini; xavfsizlikning ergonomik asoslarini; maqbul ish joyini tashkil qilishni; operatorga tushadigan yuklanishlarni; shaxsiy va ommaviy himoyalash vositalaridan foydalanishni;

	<p>ta'minlashdagi ahamiyati.</p> <p>13. Hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashga oid xalqaro tajriba va izlanishlar taxlili.</p> <p>14. Hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashga oid chet davlatlarda qabul qilingan qonunlar va me'yoriy hujjatlar taxlili.</p> <p>15. Shovqin va titrashdan himoyalash texnik vositalarining guruhlanishi va tuzilishi.</p> <p>16. Mashina va mexanizmlar uchun texnika xavfsizligi talablari keltiriladigan me'yoriy hujjatlar tizimi.</p> <p>17. Davlat yong'in xavfsizligi xizmati.</p> <p>18. Respublika bo'yicha yong'inlar sodir bo'lishi va ularda ko'riladigan zararlar to'g'risida statik ma'lumotlar taxlili.</p> <p>19. Yong'indan himoyalashning zamonaviy texnik vositalari.</p> <p>20. Xalqaro terrorizm va terroristik tashkilotlar.</p> <p>21. O'zbekistonda bo'lishi mumkin bo'lgan texnologiyalar.</p> <p>22. Markaziy Osiyoda bo'lishi mumkin bo'lgan tabiiy xavflar.</p> <p>23. "Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnologiyalar xavflaridan muhofaza qilish to'g'risida" gi qonun bandlarini o'rganish.</p> <p>24. Favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi(FVDT)ning strukturaviy tuzilishini o'rganish.</p> <p>25. "Fuqaro muhofazasi to'g'risida" gi qonun bandlarini o'rganish.</p> <p>26. "Terrorizmga qarshi kurash to'g'risida" gi qonun bandlarini o'rganish.</p> <p>27. "Xavfli ishlab chiqarish obyektlarining sanoat xavfsizligi to'g'risida" gi qonun bandlarini o'rganish.</p> <p>28. "Chiqindilar to'g'risida" gi qonun bandlarini o'rganish.</p> <p>29. Favqulodda vaziyatlarda xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha qabul qilingan davlat standartlari tizimini o'rganish.</p> <p>30. "Gidrotexnika inshootlarining xavfsizligi to'g'risida" gi qonun bandlarini o'rganish.</p> <p>31. "Sanitariya nazorati to'g'risida" gi qonun bandlarini o'rganish.</p> <p>32. "Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida" gi qonun bandlarini o'rganish.</p> <p>33. Tashkilotlardagi mehnatni muhofaza qilish va sanoat xavfsizligini boshqarishdagi xavfli obyektlari.</p> <p>34. Mehnatni muhofaza qilish va sanoat xavfsizligini boshqarishni xududiy, ishlab chiqarishdagi darajasi.</p> <p>35. Korxonalarda ishchilarni mehnatini muhofaza qilishni tashkillashtirish. 36. Ish joylarini sharoitiga ko'ra attestatsiya qilish, korxonalaridagi mehnatni muhofazalash ishlari bo'yicha sertifikatlash.</p> <p>37. Davlatimizda va chet ellardagi hayot faoliyati xavfsizligining madaniyatini holati.</p> <p>38. Hayot faoliyati xavfsizligining madaniyatini umumiy tavsifi, uning tarixiy, falsafiy, ijtimoiy va diniy asoslari.</p> <p>39. Hayot faoliyati xavfsizligining madaniyatini tushunchasi.</p> <p>40. Hayot faoliyati xavfsizligining madaniyatini tashkil etish obyektlari.</p>
--	--

<p>3.</p>	<p>41. Hayot faoliyati xavfsizligi sohasidagi xalqari tajribalar.</p> <p>42. Xodimlarning xavfsiz faoliyatini tashkil qilish chora-tadbirlari.</p> <p>43. Ish beruvchining majburiy javobgarligi.</p> <p>44. Mehnat xavfsizligi bo'yicha xodimning bilimlarini tekshirish.</p> <p>45. Insonning faoliyat jarayoniga madratsiyasi.</p> <p>III. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)</p> <p>Talaba bilishi kerak:</p> <ul style="list-style-type: none"> O'zbekiston Respublikasi, xamdo'stlik mustaqil davlatlari, boshqa yetakchi davlatlardagi mehnat bozorining hozirgi vaqtidagi masalalari; bilimlarning bir butun tizimi bilan o'zaro bog'liqlikda ushbu fanning asosiy muammolari; hayot faoliyati xavfsizligining umumiy masalalari; hayot faoliyati xavfsizligining huquqiy - me'yoriy asoslari; hayot faoliyati xavfsizligining tashkiliy masalalarini va bulardan kelib chiqayotgan muammolarni yechish bo'yicha tasavvurga va bilimga ega bo'lishi; xavflarni inson organizmiga ta'siri; insonga xavfli va zararli omillarning ta'sir qilish darajalari; ergonomikaga qo'yiladigan talablar; ish joyiga qo'yiladigan talablar; hayot faoliyati xavfsizligining huquqiy - me'yoriy asosini tashkil qiluvchi hujjatlar tizimi bilan ishlashni ko'nikmalariga ega bo'lishi; ishlab chiqarishdagi yuzaga keladigan xavflarni tekshirish, o'rganish va tahlil qilish asoslarini; shaxsiy va jamoa himoya vositalaridan foydalanish malakasiga ega bo'lishi kerak. <p>IV. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> ma'ruzalar; interfaol keys-stadlar; seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); guruhlarda ishlash; taqdimotlarni qilish; individual loyihalar; jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar. <p>V. Kreditlarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ismi topshirish.</p>
<p>4.</p>	<p>VI. Asosiy adabiyotlar</p> <p>I. A. Mark, P. Friend James Fundamentals of Occupational Safety and Health. Bernan Press. Germaniya, 2007</p>
<p>5.</p>	<p>5. Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ismi topshirish.</p>
<p>6.</p>	<p>I. A. Mark, P. Friend James Fundamentals of Occupational Safety and Health. Bernan Press. Germaniya, 2007</p>

2. E.I. Ibragimov, S. Gazinazarova, O.R. Yuldashev. Mehnat muhofazasi maxsus kursi. Amaliy mashg'ulotlar. O'quv qo'llanma. -T.: TIMI - 2014.
3. E.I. Ibragimov, S. Gazinazarova, O.R. Yuldashev. Mehnat muhofazasi maxsus kursi. Darslik. -T.: TIMI, 2014.-536 b.
4. O.R. Yuldashev, Sh.G. Djabborova, O.T. Xasanova. Hayot faoliyati xavfsizligi. Darslik.-T.: "Toshkent-Iqtisodiyot", 2014.- 268 b.
5. Yormatov G'.Yo. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. -T.: "Aloqachi", 6. G'oyipov H.E. Hayot faoliyati xavfsizligi. -T.: "Yangi asr avlodi", 2007.
7. Qudratov A. va b. "Hayotiy faoliyat xavfsizligi". Ma'ruza kursi. -T.: Aloqachi"
8. O'. Yo'ldashev va boshqalar. Mehnatni muhofaza qilish. -T.: Mehnat, 2005.
9. Yormatov G', Isamuhamedov YO. Mehnat muhofazasi. -T.: O'zbekiston, 2002. - 384 b.
- 6.1. Qo'shimcha adajiyotlar**
10. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. -T.: "O'zbekiston" NMIU, 2016. - 56 b.
11. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza 2016 yil 7 dekabr. - T.: "O'zbekiston" NMIU, 2016. - 48 b
12. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O'zbekiston" NMIU, 2017. - 488 b.
13. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida. - T.:2017 yil 7 fevral, PF-4947-sonli Farmoni.
14. O'zbekiston Respublikasi Konsituziyasi. -T.: "O'zbekiston", 2008.
15. Yo'ldashev O'.R., Usmonov, U., Qudratov O. Mehnatni muhofaza qilish. - T.: Mehnat, 2001.
16. "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. -T.: 2002., 1-son.
17. Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarni va xodimlar salomatligining boshqa xil zararlanshini tekshirish va hisobga olish to'g'risidagi Nizom. Vazirlar Mahkamasining qarori №286, 06.06.1997, -T.: 1997.
18. Ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilar va talabalar bilan yuz bergan baxtsiz hodisalarni tekshirish va hisobga olish tartibi to'g'risida NIZOM. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, -T.: 2011., 3-son, 29-modda.
19. Mehnat sharoitlarini baholash va mehnat sharoitlari bo'yicha ish o'rinlarini attestatsiya qilish usubi. Mehnat vazirligi va Sog'liqni saqlash vazirligi ishlab chiqqan, №247, 28.05.1996, -T.: 1996.
20. Yormatov G'.Yo. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. -T.: "Aloqachi", 2009. - 348 b.
21. Yormatov G'. YO. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. O'quv qo'llanma. -T.: 2005.

6.2. Internet saytlari

22. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi xukumat portali.
23. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
24. www.mintrud.uz - Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi sayti.
25. www.bilim.uz - OUMTV sayti
7. Fan dasturi Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti tamonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.
- Fan/modul uchun mas'ullar:**
O.D.Raximov-Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti "Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi" kafedrasi mudiri, professor.
Muradov.S.H-Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti "Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi" kafedrasi stajyor o'qituvchisi.
- Taqrizchilar:**
O.A. Mirzayev - QMII "Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi" kafedrasi dotsenti
Z.U.Sunnatov-Axborot texnologiyalari va menejment universiteti nodavlat oliy ta'lim tashkiloti rektori. Texnika fanlari nomzodi, dosent.
- 9.